

УДК 364.65(477)-056.26-058.17 «1945/1948»

Кочук Юлія

аспірантка кафедри історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

yuliako4yk@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2510-5656

МАРГІНАЛІЗАЦІЯ ІНВАЛІДІВ ВІЙНИ ЯК НАСЛІДОК ПОЛІТИКИ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР У ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ

У статті порушено актуальну проблему політики органів влади УРСР щодо інвалідів Великої Вітчизняної війни на тлі розвитку повоєнного суспільства у 1945 – 1948 рр. На основі архівних матеріалів досліджуються причини, які призводили до маргіналізації інвалідів як однієї із найбільш незахищених верств населення. Наведені конкретні приклади, які розкривають зміст соціальних заходів центральних і місцевих органів влади. Акцентується увага на невідповідності задекларованих форм опіки та захисту з життєвими реаліями. Охарактеризовані чинники, що зумовлювали процес маргіналізації інвалідів-фронтовиків та їхніх сімей.

Ключові слова: маргіналізація, інвалід війни, асоціальність, девіація.

Серед наслідків Другої світової війни на українських землях однією з найболючіших проблем, яка потребувала ефективного вирішення, було становище інвалідів-фронтовиків. Їхня соціальна адаптація ускладнювалася загальною тяжкою ситуацією в економіці, відсутністю належних соціально-побутових умов тощо. Задекларовану увагу радянської держави до фронтовиків слід розглядати як політичний інструмент консолідації суспільства та посилення впливу комуністичної ідеології серед українців, які тривалий час перебували в зоні нацистської окупації.

При підготовці статті авторка спиралася на наукові дослідження В. Михайлюка, Г. Гордієнко, О. Лисенка, І. Рибачка, О. Реєнта та інших. Наукових досліджень, які б комплексно і всебічно висвітлювали становище інвалідів Другої світової війни, а тим паче їх взаємовідносини з органами державної влади СРСР і УРСР, на сьогодні бракує. Деякі сегменти цієї проблеми порушувалися дослідниками у контексті наукових розробок, що розкривали економічні, культурні чи соціально-побутові кризові явища, притаманні радянському суспільству після деокупації. У такому контексті традиційно увага акцентувалася на неузгодженій співпраці органів соціального забезпечення, невлаштованості побуту, відсутності належних житлових умов, відсутності житла як такого, що набуло особливої гостроти після руйнації комунального господарства і житлового сектору у 1941–1944 рр. [9, с. 7]. Але узагальнюючої праці, що зосереджувала б увагу на вивченні та аналізуванні взаємовідносин інвалідів-фронтовиків з органами державної влади, особливо на причинах маргіналізації окремих категорій інвалідів, поступового скочування їх до рівня асоціальних елементів, на даний час у вітчизняній історичній науці немає.

Своєрідним поштовхом до розуміння та усвідомлення сутності і масштабів цієї проблеми стала публікація у 2006 р. серії малюнків російського художника Геннадія Доброва, яка отримала назву «Автографи війни». Вона створювалася протягом 1970–1980-х рр. як результат напівлегальних відвідин митцем мережі спеціалізованих будинків-інтернатів для інвалідів війни в різних куточках Радянського Союзу. Серцевиною колекції стали малюнки пацієнтів закритого психіатричного відділення одного із таких лікувальних закладів на острові Валаам (РФ), куди звозили людей із усієї країни. Таким чином була привернута візуальна увага до проблеми маргіналізації цієї суспільної групи.

Метою статті є з'ясування об'єктивних і суб'єктивних чинників, що впливали на соціальну адаптацію інвалідів війни в умовах мирного життя. Також у дослідженні аналізуються причини, що виштовхували інвалідів у девіантне суспільне середовище.

Джерельною базою нашого дослідження є неопубліковані архівні матеріали з фондів Державного архіву Полтавської області: це документи партійних і державних органів Полтавського обкому компартії України, Кременчуцького райкому компартії України Полтавської області, Виконавчого комітету Полтавської обласної ради депутатів трудящих (облвиконком).

Важливо розуміти, що те суспільне середовище, яке сформувалося у період 1941–1945 рр., відрізнялося від довоєнного не тільки за своєю демографічною структурою, але і за соціальним становищем. Під *маргіналізацією* розуміємо процес соціальної деградації, виключення з основних сфер життєдіяльності суспільства інвалідів як продуктивної соціальної групи, що супроводжується кардинальними змінами у соціальних статусах, системі ціннісних орієнтирів. Звертаємо увагу й на те, що у статті відповідно до сучасних теоретико-методологічних трактувань вживається назва «Друга світова війна» стосовно подій на українських землях. Разом з тим, покликаючись на оригінали документів, при цитуванні наводимо усталену для цього історичного періоду назву «Велика вітчизняна війна».

На передньому плані післявоєнного радянського соціуму перебуває так звана «людина в гімнастерці», яка багато бачила, осмислювала і багато у чому визначала його психологічне осердя. У ході наступу Радянської армії на нацистську Німеччину кілька мільйонів людей увійшли на територію раніше закритого європейського світу. Вони побачили різкий контраст між поширюваними радянською ідеологією міфами про рівень життя в капіталістичних країнах і реальністю. Тому, повертаючись на батьківщину, вони накопичували критичну масу невдоволення тоталітарною радянською дійсністю. Солідаризуємося з дослідницею О. Зубковою, яка стверджує, що радянська адміністрація вбачала у таких людях своєрідну загрозу і намагалася усіляко повернути їх в існуючі рамки, зробивши їх звичайними громадянами, якими можна і треба керувати.

Важливою рисою перших повоєнних років став фактор психологічної втомленості людей. Вони переживали період «заликовування ран», потребували психологічної розрядки і внутрішнього звільнення від військового екстриму останніх років [8, с. 48]. Внаслідок поступового заспокоєння атмосфери ейфорії перемоги виявилось, що переважна більшість людей залишилася сам на сам із власними соціально-побутовими проблемами. Тоді, на перший план вийшла необхідність виживання, яка стала найболючішою для найменш захищеної категорії населення – інвалідів-фронтовиків.

За даними радянської повоєнної статистики Народного комісаріату соціального забезпечення УРСР, наведеними Г. Гордієнком, на 1 січня 1946 р. інвалідів Великої Вітчизняної війни рядового, сержантського та старшинського складу нараховувалося 401 030 осіб. З цієї категорії до інвалідів I групи належало 7 399 осіб, до категорії інвалідів II групи – 167 110 осіб і до найчисельнішої III групи інвалідності належало 226 521 особа [1, с.27]. Важливо, що ці цифри не були сталими, а мали тенденцію до змін. Вже на 1 січня 1948 р. міністерська статистика показує зареєстрованих 364 703 інвалідів-фронтовиків тільки по обліку рядових, сержантів та старшин. Враховуючи зареєстрованих 492 76 осіб інвалідів війни, які рахувалися як офіцери, загальна кількість осіб із інвалідністю, які отримали даний статус як учасники Великої Вітчизняної війни сягає 413 973 .

Дослідники звертають увагу на те, що навіть такі колосальні цифри не можуть достеменно вважатися точними. Адже по поверненню з війни більшість інвалідів опинилися у досить специфічних соціальних умовах. З одного боку від них вимагали постійного підтвердження їхнього статусу для отримання різноманітних дотацій і

пільг, а з іншого – через той же статус поставала загроза не отримати високооплачувану роботу. Тому велика кількість інвалідів, особливо III групи, часто не з'являлися на медичні комісії, щоб не потрапити на облік. Іншою причиною, що ускладнювала становище інвалідів, була бюрократична тяганина, яка зобов'язувала інваліда два рази на рік проходити відповідні медичні комісії, що в умовах зруйнованої і дестабілізованої інфраструктури було досить складно.

У фінансовому еквіваленті пенсія по інвалідності для колишнього фронтовика була мізерною, особливо якщо враховувати, що до грудня 1947 р. існувала карткова система. Розрахунок вели орієнтовно за такою схемою: особа, яка до початку війни отримувала заробітну платню у розмірі до 400 крб. у статусі інваліда I групи отримувала пенсію 100% від свого довоєнного прибутку. Інваліди II групи мали 75%, а інваліди-фронтовики III групи – 50% відповідно. У тому випадку, коли інвалід до війни не працював або його прибутки були менше 90 крб., прибуткова ставка вираховувалася сумарно:

1. для інваліда I групи – 150 крб.;
2. II групи – 120 крб.;
3. інваліди III групи – 90 крб. [16, с.24-25].

Яскраво виражений дискримінаційний характер мало пенсійне забезпечення інвалідів, що проживали у сільській місцевості. Для них пенсійні виплати розраховувалися на 20% меншими, аніж для тих, хто проживав у містах. Для підтримки покалічених фронтовиків, радянський уряд організував спеціальні установи для їх утримання, навчання і перенавчання – інтернати для інвалідів. До 1 листопада 1944 р. в УРСР було відновлено діяльність 127 закладів для інвалідів з кількістю мешканців 7164 чоловік. Виникла необхідність створення окремо закладів саме для інвалідів війни для більш ретельної опіки і підтримки цього контингенту знедолених. Згідно з постановою РНК УРСР № 844 від 21 липня 1944 р. «Про організації інтернатів для інвалідів Великої Вітчизняної війни» на 1945 р. було заплановано відкрити 22 інтернати по УРСР на 1080 ліжок. На 1 січня 1945 р. в усіх інтернатах УРСР перебував 641 інвалід. Протягом 1945 р. до інтернатів було прийнято ще 1227 осіб. Багато інвалідів поверталися до своїх родин, тому на 1 січня 1946 р. в інтернатах залишалось 612 інвалідів. З них 513 були інвалідами війни і 99 – інвалідами праці [2, с. 122].

Оприлюднені результати досліджень вказують на те, що заходи з покращення умов проживання інвалідів-фронтовиків, які проводила радянська адміністрація на місцях, реальних позитивних наслідків не мали і носили здебільшого формальний характер. Радянський державний механізм, попри його показну могутність, як стверджують історики, виявився не готовим до такого стрімкого зростання кількості інвалідів-фронтовиків. А це, об'єктивно, спонукало цю категорію населення вести «боротьбу за власне виживання самотужки і поклагатися у цьому виключно на власні сили» [1, с. 31]. Така ситуація провокувала неабиякі труднощі, в першу чергу психологічно-емоційні.

У такому контексті важливу роль відігравала так звана комунікативна складова. З одного боку – це ставлення інваліда до того соціального середовища, у яке він повернувся, а з іншого – ставлення суспільства до інваліда. Часто саме другий чинник визначав характер першого, що позначалося на стосунках фізично здорових людей та колишніх фронтовиків. Загальновідомим фактом є те, що інваліди без кінцівок, з видимими вадами слуху чи зору у радянському суспільстві були особливими об'єктами уваги, не завжди коректної, з боку оточуючих, що, у свою чергу, негативно відобразалося на їхньому психологічному стані. Окрему сферу становили специфічно післявоєнні стосунки тих, хто вижили в ході бойових дій і тих, хто втратили родичів та близьких на фронтах. Їхню сутність влучно охарактеризував російський бард В. Соцький у «Пісні про загиблого льотчика»: «Якби ти там навек лишився, Можливо

б мій назад прийшов!». Його спостереження як людини, яка зростала і формувалася у післявоєнний період, можна сприймати як суб'єктивну думку. Адже, ми говоримо про ставлення, яке формувало взаємну відчуженість, а іноді й ворожість. У такому контексті, як зазначає В. Михайлюк, інвалідність перетворювалася на біологічне тавро, яке впливало на соціальний статус, здоров'я, матеріальний стан тощо [11, с. 162].

Напруженість у радянському суспільстві нагніталася й діями вищих ешелонів влади. Так, Указом Президії Верховної Ради СРСР «Про пільги і переваги, які надаються нагородженим орденами Союзу РСР» від 10 вересня 1947 р., як це не парадоксально, скасовувалися з 1 січня 1948 р.: грошові виплати за орденами і медалями Союзу РСР; право безоплатного проїзду нагороджених залізничними та водними шляхами сполучень; право безоплатного проїзду в трамваях в усіх містах СРСР; пільговий порядок оплати житлової площі, яку займали нагороджені [7].

Найбільш цинічно, на нашу думку, у даному випадку виглядає підстава для видання Указу: «враховуючи численні звернення громадян та трудових колективів». Відразу уявляється безногий колишній фронтовик 25–30 років, який повернувся додому з орденом «Червоної зірки» та медаллю «За бойові заслуги» на грудях, за які він отримує 25 карбованців доплати до пенсії за інвалідністю і які він пропонує не виплачувати, бо готовий і далі терпіти своє жебрацьке становище.

Саме на кінець 1945 р. припадає специфічна зацікавленість інвалідами війни з боку підрозділів Наркомату державної безпеки (НКДБ), які розглядали цю соціальну групу як потенційних «незадоволених» і «шкідників». Відповідно до розпорядження заступника народного комісара держбезпеки СРСР комісара II-го рангу В. Кубулова від 26 січня 1945 р. «Про вилучення з листів фотокарток скалічених інвалідів Вітчизняної війни» співробітники відділів «В», цензори зобов'язувалися вилучати фотокартки інвалідів, які демонструють свої каліцтва, отримані внаслідок тяжких поранень на фронті (ампутовані кінцівки, спотворені обличчя, осліплення тощо). Листи, в яких містилися такі фотокартки пропускати до адресатів тільки у тому випадку, якщо вони за своїм змістом не мають негативного характеру. У тому випадку, коли фотокартки поширюються із зловмисною метою, такі листи необхідно конфіскувати і направляти до відповідних органів НКДБ–УНКДБ чи контррозвідки «СМЕРШ» для перевірки та оперативних висновків щодо власників [13].

Отже, інваліди мимоволі могли потрапити в категорію політично неблагонадійних громадян. Надмірна підозріливість до їхньої поведінки мотивувалася не співчуттям до одержаного на війні каліцтва, фізичної неспроможності, а небезпекою компрометації радянської влади. Органи держбезпеки побоювалися, що суспільні настрої знівельюють культ героїзму у війні, викличуть розчарування результатами перемоги над Німеччиною.

Побутова невлаштованість, халатність та байдужість до долі інвалідів з боку державних чиновників на місцях у поєднанні з неприязним ставленням оточуючих нерідко призводили до асоціальних дій з боку інвалідів-фронтовиків. Згадані причини провокували у середовищі інвалідів схильністю до дрібних крадіжок. Про один із таких випадків повідомляв начальник Кременчуцького міського відділу МДБ Ф. Солошенко у спецповідомленні секретареві Кременчуцького міськкому КП(б)У. Мова йде про перехоплений цензорами лист учасника війни Б. Пестера своєму синові-військовослужбовцю, датований 18 квітня 1946 р.: «...ти б побачив синку, як тут на нас звертають увагу. Я воював, мама працювала 28 років, чоловік Марії (сестри – Ю.К.) загинув на фронті і ми валяємося у малесенькій вітальні, а в моїй квартирі живуть ті, хто поселився туди при німцях, і вони не соромляться говорити про це. Де я тільки не був останнім часом і скрізь чую одну відповідь – «Для чого ви сюди приїхали»? (родина повернулася з евакуації – Ю.К.)» [5].

Стіна нерозуміння підстерігала інваліда у повоєнному радянському суспільстві у різних ситуаціях. Так, повідомлення про систематичні випадки звільнення колишніх фронтовиків-інвалідів з роботи, про ухиляння керівників підприємств від прийому їх на роботу регулярно надходили до Полтавського обкому КП(б)У протягом 1946–1947 рр.. Характерний випадок – звільнення з роботи у паровозному ДЕПО в грудні 1946 р. двох робітників Артеменка і Тимошенка лише на підставі того, що вони були інвалідами війни III групи. При цьому Артеменко і Тимошенко виконували денну норму на 200 – 250 % [15, с.13]. Всього ж станом на 1 січня 1948 р. у місті Кременчук на обліку перебувало 790 інвалідів-фронтовиків. З них: інвалідів I групи – 33 особи, II групи – 279 осіб і до III групи належало 490 осіб. Із цієї кількості офіцери становили 165 чоловік: I група – 6, II група – 75 і III група інвалідності – 84 особи [6].

Повільне відновлення соціально-побутової інфраструктури повоєнної України, непослідовна політика органів влади часто штовхала інвалідів до девіантної поведінки. Асоціальність інвалідів проявлялася у таких найпоширеніших формах девіацій як пияцтво, ухиляння від роботи, наслідком чого було жебрацтво, кримінальні злочини або участь у злочинних групах.

Ухиляння інвалідів від трудової діяльності складає зворотний бік проблеми їх працевлаштування. Існував досить великий відсоток інвалідів війни, які цього не тільки не прагнули, а й, навпаки, намагалися ухилитися від будь-якої, навіть, елементарної роботи. Більшість інвалідів уважали, що свій трудовий борг цьому суспільству і державі вони заплатили сповна своїм здоров'ям. Так, тільки у Ленінському районі міста Полтави статистика зафіксувала станом на 12 квітня 1947 р. 240 інвалідів війни офіцерського, сержантського та рядового складу. До I групи належало 9 осіб, з них ніхто не працював; до II групи – 61 особа, з них працюючих лише 24; до III групи – 169 осіб і кількість працюючих у цій категорії значно вища – 160 громадян [3].

Пияцтво часто виступало в якості пролонгованої пристрасті до алкоголю, яка формувалася у період перебування людини у діючій армії (перед атакою чи як один із методів заохочення і зняття стресу в умовах бойових дій). Ряд дослідників відзначають той факт, що у перші повоєнні роки до пияцтва інвалідів війни, інвалідів *«у гімнастерках»* ставилися поблажливо [12, с. 60]. Своєрідним символом такого негативного образу інваліда війни і його характеристика у вигляді пияка і нероби – це однорукий і постійно п'яний мешканець комунальної квартири у фільмі С. Говорухіна *«Місце зустрічі змінити не можна»*, який описує події, що хронологічно належать до 1946-1947 рр.. Він драгує оточуючих самим фактом свого існування, хоч і ставляться до нього терпляче. Навіть патрульні міліціонери намагалися не затримувати без особливої на те потреби нетверезого скаліченого колишнього воїна. Хоча алкогольна залежність – це один із впливових чинників, який спонукав людей із фізичними вадами до жебрацтва.

Місцями найбільшого скупчення інвалідів-жебраків традиційно ставали вокзали, ринки, привокзальні площі, парки, сквери тощо. З часом для багатьох скалічених учасників війни жебрацтво перетворилося на їх основну професію, що робило їх об'єктом особливої уваги партійних органів та підрозділів НКДБ. Типовою реакцією на засилення жебраків у громадських місцях можна назвати звернення секретаря Кременчуцького міськкому комуністичної партії П. Зайченка до начальника НКДБ залізничного вузла Горбатенка, з проханням встановити постійне спостереження за інвалідами-жебраками, які не тільки порушують громадський спокій і порядок, а вірогідно (виділено автором – Ю.К.) займаються розповсюдженням ворожої та шкідливої літератури. До того ж, відкрито співають пісень *«сумнівного змісту»* [4].

Серед злочинних діянь, у яких все частіше беруть участь інваліди війни, можна відмітити пограбування житлових приміщень, складів, сільських комор, крадіжки великої рогатої худоби, розбої та вбивства. Хуліганські прояви мали переважно соціально-побутовий характер і проявлялися здебільшого у родинному колі.

Отже у перші повоєнні роки стосунки між органами радянської влади та інвалідами формувалися як нестабільні за характером. По-перше, це суто декларативне піклування про них, яке опиралося на ідеологічну складову. По-друге, процеси маргіналізації інвалідів-фронтовиків та їх асоціальна поведінка ґрунтувалися передусім на психологічних чинниках, що поглиблювалося значною соціальною відчуженістю, а у деяких випадках прямою конфронтацією із суспільством. Це призводило до формування специфічно маргіналізованої системи морально-етичних цінностей, які спрямовувалися загалом на захист власної особистості та елементарне виживання у суспільстві, в якому колишні герої відчували себе зайвими ерспективним напрямком дослідження у контексті порушеної проблеми залишаються форми адаптації інвалідів і колишніх радянських фронтовиків у суспільстві доби пізнього сталінізму.

Джерела та література

1. Гордієнко, Г. (2008). Заходи радянської держави щодо соціального забезпечення інвалідів вітчизняної війни в УРСР в 1942 – 1948 рр. *Наука. Релігія. Суспільство*, №2, с. 26-32.
2. Гордієнко, Г. (2010). Інтернати для інвалідів Вітчизняної війни в УРСР у 1944 – 1946 рр. *Матеріали III Волинської історико-краєзнавчої конференції*, с. 122-124.
3. Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО), ф.15, оп.2, spr.177, 104 арк.
4. ДАПО, ф.15, оп.2, spr.177, 116 арк.
5. ДАПО, ф.13, оп.1, spr.6, 59-60 арк.
6. ДАПО, ф.13, оп.1, spr.75, 8 арк.
7. Збірник законів 1936-1956. Електронний ресурс: https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B0:Sbornik_zakonov_1938-1956.djvu/333
8. Зубкова, Е. (2000). *Послевоенное советское общество: политика и повседневность. 1945 – 1953.*, Москва, Институт рос. истории РАН, 230 с.
9. Кононенко, В. (2004). Суспільно-політичні настрої та моральний стан населення України у повоєнний період (1945 – 1953 рр.): автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01., Київ, 20 с.
10. Лисенко, О. (2005). Підсумки Другої світової війни та Україна. *Український історичний журнал*, № 6, с. 128-138.
11. Михайлюк, В. (2012). Вхідження інвалідів-фронтовиків у повсякденне життя: реабілітаційний та комунікативно-психологічний аспекти (на матеріалі Донбасу. 1943 – 1945 рр.), *Історичні записки: Збірник наукових праць*, № 35, с. 58-165.
12. Михайлюк, В. (2013). Форми прояву девіантної поведінки інвалідів Великої Вітчизняної війни в процесі їх адаптації до нових умов повсякденного життя Донбасу (1943 – 1945), *Гілея: Науковий вісник*, №74, с. 58-62.
13. Непотрібні герої. Розсекречені документи про долю інвалідів Другої світової війни. Електронний ресурс: <https://gordonua.com/ukr/specprojects/invalidy.html>
14. Рибак, І. (1994). Стан соціально-побутової сфери українського повоєнного села (1946-1950), *Український історичний журнал*, № 1, с.61-72.
15. Реєнт, О. (2011). Друга світова війна та Україна: політичні, соціально-економічні й демографічні наслідки, *Гуманітарний журнал*, №1-2, с. 12-17.
16. Слободянський, М. (1949). *Збірник законодавчих та нормативних матеріалів по пенсійному забезпеченню*. Київ: Радянська Україна, 455 с.

References

1. Hordiienko G. (2008). Zahody radianskoi derzhavy shchodo sotsialnogo zabezpechennia invalidiv Vitshyznianoї viiny v URSR v 1942 - 1948. *Nauka. Religia. Suspilstvo*, №2, 26-32
2. Hordiienko G. (2010). Internaty dlia invalidiv Vitshyznianoї viiny v URSR v 1944 – 1946 rr. *Materialy III Volynskoi istoryko-kraieznavchoї konferensii*, s. 122-124.
3. Derzhavnyi arhiv Poltavskoi oblasti (DAPO), f.15, op.2, spr. 177, 104 ark.
4. DAPO, f.15, op.2, spr.177, 116 ark.
5. DAPO, f.13, op.1, spr.6, 59-60 ark.
6. DAPO, f.13, op.1, spr. 75, 8 ark.
7. Zbirnyk zakoniv 1936-1956. Elektronnyi resurs: https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B0:Sbornik_zakonov_1938 -

1956 djvu / 333

8. Zubkova E. (2000). Poslevoennoe sovetskoe obshchestvo: politika i povsednevnost. 1945 – 1953, Moskva, Institut ros. istorii, 230 s.

9. Kononenko V. (2004). Sypilno-politychni nastroi ta moralnyi stan naselennia Ukrainy u povoiennyi period (1945 – 1953 rr.): avtoref. dys. ... kand. istor. nauk: 07.00.01., Kyiv, 20 s.

10. Lysenko O. (2005). Pidsumky Drugoi svitovoi vijny ta Ukraina, Ukrainskij istorychnyj jurnal, № 6, s. 128-138.

11. Mykhailiuk V. (2012). Vkhodzhennia invalidiv-frontovykyv u povsiakdenne zhyttia: reabilitatsiyni ta komunikatyvno-psykholohichni aspekty (na materiali Donbasu. 1943 – 1945 rr.), Istorychni zapysky: Zbirnyk naukovykh prats, № 35, s. 58-165.

12. Mykhailiuk V. (2013). Formy proiavu deviantnoi povedinky invalidiv Velykoi Vitchyznianoï viiny v protsesi yikh adaptatsii do novykh umov povsiakdennoho zhyttia Donbasu (1943 – 1945), Hileia: Naukovyi visnyk, №74, s. 58-62.

13. Nepotribni heroi. Rozsekrecheni dokumenty pro doliu invalidiv Druhoï svitovoi viiny.

Elektronnyi resurs. <https://gordonua.com/ukr/specprojects/invalidy.html>

14. Rybak I. (1994). Stan sotsialno-pobutovoi sfery ukrainskoho povoiennoho sela (1946-1950), Ukrainskiy istorychnyj zhurnal, № 1, s.61-72.

15. Reient O. (2011). Druha svitova viina ta Ukraina: politychni, sotsialno-ekonomichni y demohrafichni naslidky, Humanitarnyi zhurnal, №1-2, s. 12-17.

16. Slobodianskyi M. (1949). Zbirnyk zakonodavchykh ta normatyvnykh materialiv po pensii-nomu zabezpechenniu. Kyiv: Radianska Ukraina, 455 s.

Yuliia Kochuk

MARGINALIZATION OF THE DISABLED VETERANS AS A CONSEQUENCE OF THE POLICY OF STATE AUTHORITIES IN THE UKRAINIAN SSR (IN THE FIRST POST-WAR YEARS).

The author examines the topical issue of the policy of the Ukrainian SSR authorities regarding the disabled veterans of the Great Patriotic War against the backdrop of the development of a post-war society in 1945-1948. Based on archival materials, the research examines the reasons that led to the marginalization of the disabled veterans as one of the most vulnerable groups of people. Specific examples that reveal the content of social activities of central and local authorities are provided.

The research pays attention to the discrepancy between the declared forms of guardianship and protection with life's realities. The situation of disabled veterans was one of the most painful problems that existed on the Ukrainian lands and needed an effective solution in the postwar period. Their social adaptation was complicated by the difficult situation in the economy, unsettled life, the lack of proper housing conditions, the lack of housing, which became particularly acute after the destruction of the communal economy and the housing sector.

The research analyzes the causes that pushed the disabled veterans into a deviant social environment; the process of social degradation; exclusion from the main spheres of society's life as a productive social group.

The social identity of the disabled was manifested in such widespread forms of deviant behavior as drunkenness and evasion from the work that led to begging, crimes or participation in criminal groups.

At the end of 1945, there was a specific interest to the disabled veterans on the part of the NKVD units that considered this social group as potential "dissatisfied" and "pests". Stations, markets, railway stations, parks, squares etc., became the traditional places of the largest congestion of disabled beggars. Later on, begging became the main profession for many disabled veterans, which made them an object of special attention.

Among the crimes where the disabled veterans were involved, burglary of residential buildings, warehouses, rural barns, theft of cattle, robbery, and murder could be noted.

Hooligan manifestations were mostly social and were displayed mainly in the family circle. These factors led to the formation of a specifically marginalized system of moral and ethical values, aimed at protecting one's own personality and basic survival in a society where former heroes felt unnecessary.

Key words: marginalization, disabled veteran, asociality, deviation.